

Un xic, un poc, una mica..., un bri!

La llengua, entre simbiosi i ambigüitat

A l'hora d'iniciar aquesta ponència, si fos en un col·loqui en francès, resultaria molt fàcil per a mi engegar la cosa. Podria dir, per exemple, en resposta a la presentació que ha fet el moderador i tal com ordenen tant la cortesia com l'honor que em feu i que us agraeixo: «Merci beaucoup, cher collègue». Mes aquí no sé si dir per començar «mercè», «mercès» o «gràcies»... o, fins i tot, «merci»! I ja està, ja estem al mig del que vull intentar dir, que serà molt modest: d'una banda, això que ja heu entès, és a dir, un català un xic o un poc o una mica desafinat, i, de l'altra, que això meu és «l'imaginari», sobretot en la literatura, docta o popular, els pagesos dins la literatura i dues o tres coses d'aquest tipus.

Això fa que, enmig de tantes competències lingüístiques, la meva intervenció només pot ser la de l'ingenu en aquestes qüestions, i espero, doncs, que em perdonareu si dic coses massa evidents per a vosaltres o que us semblin de poc interès per a la feina de la vostra Secció.

Voldria intentar aleshores i, com a mínim, distreure-us un poc, i per això faré tres passos, voltant per allò que diu Joan Veny en el pròleg d'*Els parlars catalans*,¹ que podríem resumir en la seva fórmula «aquesta pluralitat dins la unitat indiscutible de la llengua»: un petit exercici d'imaginació, que ens portarà després a un repàs d'algunes maneres de dir la mateixa cosa en llocs força veïns, i, finalment, una explicació de la segona part del títol d'aquesta intervenció, «simbiosi i ambigüitat».

Comencem, doncs, imaginant que són els anys cinquanta (1950, per cert), a l'Alt Vallespir, Costoja, més precisament, dins l'Estat francès. Hi arriba una famí-

1. J. VENY (1998), *Els parlars catalans*, Palma, Moll.

lia que ve de la Muga, i més enllà, de Bassegoda, un poble de l'Alta Garrotxa. El fill comença d'anar a l'escola del poble, i quan en surt, els obrers d'un taller d'esparidenyes veí que també acaben la seva feina esperen la mainada i tots plegats discuteixen i riuen. Un dels jocs favorits dels adults és de fer parlar —en català, és clar, ja que pel carrer en aquell rodal i en aquella època tothom parla català— el nen que ve de l'altra banda de la frontera, el qual està aprenent amb dificultats a parlar francès, per gaudir de les seves faltes de llengua, o, més ben dit, de les maneres diferents de dir les coses, considerades més aviat exòtiques que no pas incorrectes.

Per exemple, li demanen «Com te dius?» i respon donant la sèrie de nom, cognom del pare i cognom de la mare, del tipus «Joan Molas Iglesias», i això ja els fa gràcia (el costum d'aqueixa banda de la frontera és presentar-se només amb el nom i el cognom del pare). Però precisament el que més senzillament encara els fa riure és fer-lo parlar del seu pare. Ell diu el «papa», quan a Costoja diuen el «papà», posant l'accent tònic sobre l'última vocal; aleshores li expliquen que «El papa és a Roma», i això, i la repetició d'això, crea una gresca quotidiana.

Voldria subratllar la situació. Estem en un espai de territori molt petit: Costoja, «a vol d'ocell», com es diu en francès, és potser a dos-cents metres de la frontera, materialitzada pel riu de la Muga, que passa sota del poble. Però sabem, a més, gràcies a «la bíblia» de Joan Veny, que fa part d'una petita comunitat lingüística «transfronterera». De fet, els espais veïns, siguin de l'Estat francès o l'espanyol, no sols formen una entitat lingüística, sinó també social, econòmica... Els pobles i les masies de cada banda de la frontera, de Costoja a la Menera, d'Albanyà a la Muga, mantenen des de sempre uns intercanvis que comporten fins i tot lligams familiars ben estrets. Aquest conjunt gaudeix de la parla de la «variant dialectal» del català septentrional de transició, aquell «coixí que suavitzava el salt d'un dialecte a l'altre»!²

I, malgrat tot això, malgrat el fet que tenim una llei de «mòdul lingüístic bàsic», hi ha miniisoglosses que travessen aquest espai i que —recordem aquest fet— permeten de puntejar diferències entre les persones.

Per continuar el nostre passeig, baixem cap a Pollestres, un poble de la plana del Rosselló on pocs anys més tard la família anirà a viure, i on es desplegaran altres diferències d'aquest tipus, que he triat d'esmentar a propòsit de *un xic, un poc, una mica*. La veritat és que esperava que la dispersió d'aquests tres mots correspongués als tres llocs (Bassegoda, Costoja i Pollestres), amb Ceret, on ens trobem amb tant de plaer avui al bell mig, però resulta més complicat que això, i deixaré als lingüistes la feina de distribuir-los de València a Perpinyà. Aquesta petita decepció es troba, però, compensada pel fet que Joan Peytaví m'ha recordat molt afortunadament una quarta paraula, molt «rossellonesa», per dir la mateixa cosa,

2. J. VENY (1998), *Els parlars catalans*.

que és *un bri*, i que de fet era en aquells moments la més utilitzada a Pollestres.³ Avui, i per al que intento de dir, serà suficient recordar que les ja quatre paraules existeixen, i que són distribuïdes en els espais contigus de parla catalana, fins i tot de vegades ben veïns.

I, ja que parlo de Peytaví, voldria afegir una altra anècdota, de la qual és protagonista, encara que sense saber-ho. Parlant amb el meu germà, avui periodista a Girona, i com que jo li vaig dir que vindria en aquest col·loqui al qual em convidava el seu amic Peytaví, em va dir, textualment: «Sabes que el Peyta s'ha fet una patum en la seva feina!».⁴ La veritat és que això de la «patum» jo no sabia el que volia dir, recordant solament la festa que esmento en un curs de civilització catalana⁵ a la universitat. Mes, i malgrat el fet que el meu germà en sàpiga molt més que jo, de català, sóc l'hereu; aleshores, per conservar un mínim de dignitat, vaig fer el que se sol fer en aqueixos casos, és a dir, bellugar un bri el cap i fer com si no ho hagués entès! I, de fet, és clar que havia entès més o menys el que volia dir (o sigui, «un personatge important»)⁶. Per tant, un temps més tard, vaig tenir ocasió de demanar-li el que significava exactament. I, com que és ben honest, em va contestar que, exactament, no ho sabia! Vàrem riure i discutir un moment d'aquest cas, i vam acordar el que l'un i l'altre ja pensàvem del sentit de la paraula. O sigui que ens havíem entès, malgrat el fet que la comunicació hagués passat per una paraula amb un sentit aproximatiu per a l'un i desconegut per a l'altre.

D'aquestes anècdotes, què en podem deduir o, més ben dit, recordar, i això serà el segon pas? Per una banda, i pel que fa a *un xic*, *un poc*, *una mica* i, doncs, *un bri*, cal subratllar un cop més la diversitat lexical del català i insistir en el fet que n'és una riquesa: se suposa que el debat sobre el que és «català de veritat» i el que són castellanismes o gallicismes, o, pitjor, gitanismes (tenim proves de tot el que s'ha escrit sobre aquesta qüestió), ja no és d'actualitat.⁷ De la segona anècdota, en podem recordar finalment aquesta aparent paradoxa: en la diversitat ens entenem, malgrat les ambigüitats.

Intentem dir alguna cosa de l'ambigüitat, ja que és part del meu títol. Com acabem de dir, de vegades, d'una banda, comuniquem amb paraules que entenem sense conèixer-les i, de l'altra, amb paraules que utilitzem pensant que les conei-

3. L'he afegida al títol, sense vergonya: així podem comprovar un dels interessos dels col·loquis, que, com tothom sap, són ocasions de «parlar amb» els altres i, doncs, d'aprendre (o, com en aquest cas, de recordar).

4. Per ser precís, ho va dir en francès, la llengua que fem servir més sovint entre nosaltres dos i que destaca encara més la paraula *patum*.

5. Un curs en francès, dins el Departament de Lletres.

6. Encara una descoberta per mi, gràcies al fet de poder *colloquiar*: en aquesta expressió, força utilitzada al sud, sembla que hi hagi de vegades un component pejoratiu que, és clar, no existia en aquest cas.

7. O potser m'enganyo i m'ho sabreu dir.

xem perfectament i que, malgrat això, porten una gran ambigüitat. N'és un exemple clàssic allò de la persona que «estimem» o bé «ens agrada»,⁸ amb el cas extrem, que ha donat pas a tants acudits, d'aquell japonès que va matar i ficar la seva companya a la nevera i se la va anar menjant a trossos: es veu que sí que li va agradar...

Jo aniré cap a un altre terreny, i recordaré dues altres coses. La primera és que la diversitat lexical no és l'única ni tan sols la principal raó de les dificultats de comprensió: l'ambigüitat que genera no impedeix la comprensió. La segona és que, finalment, aquesta ambigüitat és una necessitat per a la construcció d'un ser i, doncs, d'una comunicació realment humana... Ja estem en l'explicació de «simbiosi» i «ambigüitat».

Efectivament, la qüestió lexical no és la sola ni la principal raó de les dificultats de comprensió que sovint hem de superar. Bé sabem que altres factors del context, i, sobretot, la realitat de l'inconscient,⁹ que produeix lapsus i sordeses, intervenen en el procés de comunicació, en el qual introdueixen «fresses», «silencis» i altres pertorbacions i, de vegades, incomprendiments.

Però no sols l'ambigüitat no és l'obstacle principal de la comunicació humana, sinó que és una condició o, com a mínim, un component de l'accés al llenguatge i, per cert, doncs, a la humanitat.¹⁰ Primer perquè, com se sap, l'ambigüitat és un factor clau en tant que permet processos tan essencials com la poesia o, encara, l'humor.¹¹ Però també té un paper molt important com a reparació del que en podríem dir el «risc de regressió simbiòtic», i arribem ja a l'explicació del títol. L'expressió «simbiosi i ambigüitat» fa referència a un psicoanalista argentí, José Bleger, i era el títol d'un dels seus llibres, *Simbiosis y ambigüedad*.¹²

Resultaria molt complicat entrar aquí en la seva feina, que se situa en el marc de la clínica de la psicosis, on ell va afegir conceptes com el dels «nuclis aglutinats». A més, fer-hi referència no vol dir necessàriament utilitzar els dos conceptes en el sentit precís de Bleger. En aquest cas, només voldria retindre la significació que ell dóna a la *simbiosi*, considerada com una estructura originària, i deixar de banda la seva definició de *ambigüitat*, guardant senzillament el que acabem de recordar-ne.

8. Recordem que en el Rosselló les dues paraules són sinònimes.

9. Sense oblidar el nostre estat en un moment donat, el mal de queixal, la presència emocionant d'una persona, durant una ponència molt interessant, etc.

10. Considerant com una evidència el fet que el llenguatge és el que caracteritza la humanitat (i no els sistemes de comunicació, per interessants o divertits que siguin, com el de les abelles o de les formigues).

11. Així, aquesta diversitat de llengües i llur capacitat d'autoritzar les ambigüitats, amb les conseqüències de donar pas a la poesia, l'humor... ha pogut plantejar l'estatut de l'esperanto, explícitament creat per ser «clar i universal»: aleshores, autèntica «llengua morta»? Al contrari del llatí, per exemple, senzillament «llengua adormida», ja que va realitzar una època i conserva totes aquestes potencialitats?

12. J. BLEGER (1967), *Simbiosis y ambigüedad*, Buenos Aires, Paidós.

No comparteix la idea que el ser humà és aïllat a l'inici de la seva vida, sinó que parteix del que ell anomena la «indiferenciación primitiva», considerada com una «estructura» que s'ha de superar per accedir a l'autonomia.

Serà suficient recordar de manera esquemàtica el fet que per construir-se di-guem com un «neuròtic normal» és necessari aconseguir una autonomia sufi-cient, o sigui, separar-se, fonamentalment de la mare, deixar l'estat de simbiosi original, alhora que s'adquireixen les eines d'inserció en la vida social. Aquest procés és llarg, complex i perillós. Un dels riscos és el de la regressió massiva,¹³ i malgrat que sabem molt poc dels sofriments de tipus anomenat *psicòtic*, el que és segur és que afecten el llenguatge.¹⁴

Obligats aquí a quedar-nos amb aquesta afirmació insuficient, deixem un mo-ment l'eix ontogenètic pel filogenètic, el qual ens hauria de permetre d'entendre més fàcilment, o almenys des d'un altre cantó, del que es tracta.

Per això, una breu referència a la Bíblia (la tradicional aquesta vegada, no la del mestre Veny), considerada fora de la qüestió de l'existència o no de Déu, que avui no tindrem temps de decidir, sinó com la narrativa explicativa dels orígens (un mite, per ser més clar), i més precisament a l'episodi de la torre de Babel.

Recordem, si us plau, dos moments clau en aquesta narrativa, dos moments que em semblen constitutius de la humanitat verdadera. El primer és el moment en què Déu exilia Adam i Eva de l'edèn: els dóna vida animal si acceptem la idea que també som animals; s'entén que fins llavors ho tenien tot, és a dir, no desitja-ven res, per exemple, i sembla que ni tan sols morien (o, com a mínim, vivien molts anys). Mes el que diferencia l'home de l'animal tots sabem que és el llen-guatge, i en aquest procés d'adquisició del llenguatge el penediment de la torre de Babel és decisiu. La Bíblia diu que fins llavors hi havia una sola llengua.

Llegim el verset en qüestió, que trobem a Gènesi 11,1-9:

1 En tota la terra es parlava una sola llengua i es feien servir les mateixes paraules.

2 Els homes van emigrar des de l'orient, trobaren una plana al país de Xinar i la van poblar.

3 Llavors parlaren entre ells de fer maons i coure'ls al forn. Així comen-çaren a fer servir maons en lloc de pedra, i asfalt en lloc de morter.

4 Després van dir:

—Vinga, edifiquem-nos una ciutat i una torre que arribi fins al cel; així ens farem un nom i no ens dispersarem per tota la terra.

5 El Senyor va baixar per veure la ciutat i la torre que construïen els homes,

6 i es digué: «Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua. Si aquesta

13. La *ambigüedad*, en el sentit que li dóna Bleger, troba lloc en aquests riscos.

14. Sobretot en la seva capacitat «imaginària»: un dels aspectes de formes de psicosis és la pèrdua d'aquesta capacitat, i esdevé necessàriament «real».

és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast.

7 Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells.»

8 Així el Senyor els va dispersar des d'aquella regió per tota la terra, i van abandonar la construcció de la ciutat.

9 Per això aquella ciutat porta el nom de Babel, perquè allà el Senyor va posar la confusió en el llenguatge de tota la terra, i des d'allà el Senyor va dispersar els homes arreu de la terra.

Es considera generalment l'episodi de la torre de Babel com un càstig infligit als homes per Déu. I, de fet, és així que la redacció ho presenta. Tanmateix, ho podríem llegir d'una altra manera, considerant que donant-los la diversitat lingüística, els dona l'últim toc de la humanitat veritable, iniciada en l'exili del jardí de l'edèn... I deixant a cadascú la llibertat de considerar que en això, en el fet de fer-ne sers humans, consisteix precisament el càstig!

És, doncs, quan es produeix aquesta dispersió que la humanitat es posa realment en camí per al projecte de «colonitzar la Terra». Això confirma el que ja hem dit, massa ràpidament, de la vida d'un ser humà considerat en la seva singularitat, el qual té la necessitat d'entrar en el llenguatge per dues raons, que indueixen a dues condicions: diferenciar-se (primer de la mare) i integrar-se en el teixit social que l'envolta.

Aquí tenim la paradoxa final: per esdevenir un verdader ser humà, és necessari entrar en el llenguatge, és a dir, en la comunitat humana... Mes per aconseguir-hi una autonomia, és necessari crear-s'hi un lloc específic, o sigui, ser el mateix..., però un xic, o una mica, o un poc, o un bri diferent. I les lleugeres singularitats de parla són un dels signes més manifestos de la singularitat de vida. Això il·lustra tant la «unitas multiplex» de les teories de l'imaginari¹⁵ com la lluminosa «pluralitat dins la diversitat» de Joan Veny. Podem entendre, aleshores, per què per esdevenir un ser humà s'ha d'accedir al llenguatge... i per què s'ha de fer posant prou diferències si no hi ha el risc d'aquesta regressió simbiòtica.

Espero que aquestes voltes no penseu que ens porten lluny del nostre propòsit inicial. La diversitat lingüística no solament és una riquesa, sinó que podem pensar que contribueix al procés global d'«humanització»: tornant a l'espai individual, pensem, per exemple, en els adolescents, que inventen paraules en el moment en què volen (és necessari) afirmar llur identitat pròpia, cosa que passa a tot arreu del món.¹⁶

15. La «monotonia sublim» de Gorki, concepte recollit per J. Thomas per parlar dels mites (J. THOMAS (dir.) (1998), *Introduction aux theories de l'imaginaire*, París, Ellipses).

16. També podríem recordar una definició de què fa un «estil», sigui per a un escriptor, un polític, etc., i que permet reconèixer-lo enmig de tots els altres.

Ens queda ara tornar a la llengua catalana, i, ja que és el meu propòsit inicial, a les diferents paraules per dir allò que en francès seria *un peu*.

Repetim un cop més l'interès que presenta aquesta diversitat lingüística, no solament per raons diguem «ideològiques», que ja és molt, sinó també per raons més fonamentals que toquen la capacitat mateixa d'una llengua per oferir un suport a la construcció d'un ser humà.

Es podria objectar que això passa amb totes les llengües «vives», la qual cosa ben segur que hem d'acceptar. Mes voldria, per terminar, posar als eminents lingüistes que sou (i a qui ja des d'ara voldria agrair la vostra paciència per escoltar-me) dues o tres preguntes, és clar, força retòriques, que provaré d'articular sobre les diferències que hi pot haver entre el català i, per exemple, el francès.

Si bé tota llengua «viva» ho és perquè ha aconseguit satisfer les necessitats que acabem de recordar, les localitats d'aquest èxit poden ser molt diverses. El meu sentiment és que el francès, comparat amb el català, es troba en una situació força diferent. Ningú, és clar, no dubta que el francès sigui una llengua «de debò». No ens estranyarà, aleshores, que també disposi de diverses expressions sinònimes per a *un peu*: la normalització que els segles han aconseguit no impedeix això. Mes a mi em sembla que la varietat es distribueix de manera jerarquitzada: *un peu* té sinònims com *un soupçon*, *un chouïa*, etc., mes aquests mots pertanyen a nivells de llengua diferents.¹⁷ Malgrat el fet que en la literatura això hagi evolucionat molt, des del segle xx, i que el nivell familiar hi tingui ara dret d'existència, queda que, dins la vida real, les diferències de vocabulari són sinònimes de diferències, o sigui que la llengua funciona com a eina de discriminació social. És que això és tan evident en català? Dit d'una altra manera, és que la «dispersió horitzontal», geogràfica, que, per cert, designa diferències (repetim-ho, necessàries), no substitueix el que aleshores podríem anomenar aquella «dispersió vertical», social, del francès?¹⁸

Finalment, i malgrat la voluntat inicial de no fer-ho així, veiem que tornem a consideracions «ideològiques»: el català, per ara potser menys afectat que altres llengües per la normalització, hauria de conservar tant com sigui possible la seva riquesa lexical, també perquè sabem que, al nord del Pirineu, el temps en què tothom parlava el català pel carrer, tant a l'Alt Vallespir com a la plana del Rosselló, ja és lluny; però que alhora mai la llengua no hi havia tingut un suport tan important a escala institucional ni un èxit tan evident en els escrits en general.¹⁹

17. La primera de les dues paraules, al nivell culte; les dues altres, a un nivell familiar.

18. Aquí podria recordar converses entre un professor de grec antic de la Universitat de Barcelona i un obrer agrícola, tan tranquils, malgrat la diferència d'espai social.

19. Veiem la producció editorial actual, recordant un cop més que només s'han trobat tres textos en prosa durant la primera meitat del segle xx.

Esperem, i les raons per a això ja veiem que són diverses, que s'aprofitin les experiències d'altres terres, que una llengua «cultura» ja sovint i afortunadament apresada per gent entusiasta a l'escola i a la universitat, no deixi de banda o, fins i tot, no descarti la diversitat de les «llengües populars»... sense amagar, és clar, que si fos així, jo, amb el meu català ben poc acadèmic, no tindria l'honor de ser convidat aquí ni el gust de trobar-m'hi!

CINTO CARRERA
Doctor en literatura francesa
i professor de la Universitat de Perpinyà